

Влияния на туризма в българските национални курорти

Проф. д. г. н. Мария Воденска

Международно Висше Бизнес Училище
София, ул. Винсент ван Гог № 7, тел. 0886 829 613,
E-mail: mvodenska@ibsedu.bg

Tourism Impacts in Bulgarian National Resorts

Prof. Maria Vodenska D.Sc.

International Business School
1407 Sofia, 7 Vincent van Gogh str., mobile +359 886 829 613,
E-mail: mvodenska@ibsedu.bg

Резюме: През последните години изключително много нарасна значението на проблематиката на влиянията на туризма, най-вече в контекста на придобилата широко разпространение концепция за устойчиво развитие на туризма.

Изучаването и прогнозирането на влиянията на туризма са от изключително значение за туристическата политика, регионалното развитие и регионалната икономика.

Един от пътищата за по-пълно изучаване на многообразните влияния на туризма, позволяващи обработването и анализа на големи масиви от пространствени данни е оценката на влиянията на туризма чрез изучаване отношението на местното население към тях. Настоящото изследване има за цел да анализира влиянията на туризма в осемте национални курорта.

Методиката на проучването се базира на възможността влиянията на туризма да бъдат оценявани от различни субекти. В случая субект на оценката е местното население. Отношението на местното население към влиянията на туризма и неговата оценка е проучено чрез писмена стандартна анонимна анкета, проведена сред местното население на общините Со-

зопол, Приморско, Добрич, Бургас, Варна, Смолян и Самоков. Тя е разработена на базата на задълбочено проучване на публикуваните в чуждестранната научна литература въпросници, като е отчетена спецификата на българското население.

Получените резултати позволяват в бъдеще формулирането на изводи и препоръки по отношение измерванията и анализа на влиянията на туризма в морските и планинските дестинации на България.

JEL: Z32 Туризм и развитие

Ключови думи: оценка, влияния на туризма, околна среда, национални курорти, туристическо развитие

По проект „Разработване и апробиране на модел за мониторинг и оценка на устойчивото развитие на туризма в България (на примера на националните курорти)“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“, с договор № КП-06-Н25/3 от 13.12.2018 г.

Abstracts: In recent years the importance of tourism impacts evaluation grew substantially, especially in the context of the widely accepted concept of sustainable tourism development. The investigation and forecast of tourism impacts are of extreme importance for tourism policy, regional development and regional economy.

One way of a more extensive research of various tourism impacts allowing for the processing and analysis of big massifs of spatial information is the tourism impacts evaluation done by the local population. The present research aims to analyse tourism impacts in the eight national resorts in Bulgaria.

The research methodology is based on the possibility to have tourism impacts evaluation made by different subjects. In this case the evaluation is done by the local population. The local residents' attitude towards tourism impacts and its evaluation is investigated with the help of a written standard anonymous questionnaire distributed among the local population in the municipalities Sozopol, Primorsko, Dobrich, Burgas, Varna, Smolyan and Samokov where the national resorts are situated. It is developed on the basis of a profound investigation of questionnaires published in the international scientific literature, at the same time paying attention to the specific characteristics of Bulgarian population.

Research findings allow for the formulation of conclusions and recommendations in the future about the measurement and analysis of tourism impacts in seaside and mountain tourism destinations in Bulgaria.

JEL No Z32 Tourism and Development

Key words: evaluation. tourism impacts, environment, national resorts, tourism development

Увод

През последните години изключително много нарасна значението на проблематиката на влиянията на туризма, най-вече в контекста на туристическата политика и планиране, както и на придобилата широко разпространение концепция за устойчиво развитие на туризма. Подчертава се, че икономическите, социалните и екологичните аспекти на развитието трябва да бъдат равнопоставени, а задоволяването на нуждите да е съобразено с ограничеността на ресурсите, както и с равноправието между сегашното и бъдещите поколения.

Все повече се налага схващането, че туризмът е тясно свързан с обществената и природната среда. Той не само е продукт на тази среда и зависи от промените в нея, но в процеса на своето развитие оказва обратно влияние върху нейните компоненти, изразяващи се като различни по своята същност и особености влияния. Това налага неговото изучаване също така да не бъде откъснато само за себе си, но да включва и основните елементи на средата, в която се развива. В много случаи формирането на неоправдани илюзии за туризма като фактор за национално и регионално развитие е свързано с недостатъчното осъзнаване на неговото многостранно влияние върху средата.

Изучаването на отношението на обществото към туризма има за цел да намали честотата на неочакваните промени, да ограничи нежеланите последици на планираните действия, и да даде възможност за прилагането на компенсационни мерки по отношение на неизбежните негативни промени.

Влиянията на туризма са многобройни, разнообразни, комплексни и разнопосочни. Те са следствие от сложността на самото явление туризъм и многото свързани елементи на околната среда.

Най-често влиянията на туризма се разграничават в зависимост от сферата на тяхното проявление. В този случай обикновено се различават икономически, социални, културни, екологични, физически, политически и други влияния. Засега това деление се възприема от болшинството автори и изследователи поради редица удобства: предимството на този критерий е, че насочва към целенасочено изследва-

не на влиянията, представителите на различни научни дисциплини намират лесно “своята” сфера на изследване; възможно е проследяването на причинно-следствените връзки и разкриването на механизмите на проявление на отделните влияния; възможно е създаването на модели и на механизми за проследяване на развитието (мониторинг) на влиянието и за неговото управление в бъдеще и до голяма степен дава отговор на въпроса как може да се въздейства върху него (средствата за въздействие по принцип са различни в зависимост от сферата на проявление на влиянията). Слабост при тази класификация, както и при повечето класификационни системи е, че не винаги е възможно дадено влияние да се отнесе еднозначно към една единствена сфера на проявление - например създаването на работни места може да се отнесе както към икономическата, така и към социалната сфера.

Друг много често използван критерий за класификация на влиянията на туризма е и оценъчният, т.е. разделянето на влиянията на положителни и негативни. Негово предимство е, че той е насочен към регулирането на влиянията чрез стремеж за повишаване на положителните и избягване или редуциране на негативните. Недостатък е възникващата в някои случаи невъзможност за еднозначна оценка на влиянията, доколкото тя зависи силно от субекта и критериите на оценката (за някои социални групи влиянията могат да бъдат положителни, за други – негативни). По аналогичен начин едни и същи ефекти може да се оценяват по различен начин на различни пространствени равнища; развитието на туризма може да бъде оценено като положително в една от сферите на проявление на неговите влияния, напр. икономическата, но в други сфери – социална и природна, да се оценява като негативно или дори опасно.

В отделни случаи се използват класификации и по други критерии. Според тях влиянията могат да бъдат преки, косвени или индуцирани, управляеми и неуправляеми, временни и постоянни, обратими и необратими и пр.¹

Изучаването и прогнозирането на влиянията на туризма са от изключително значение за туристическата политика, регионалното развитие и регионалната икономика. От особена важност е тяхното разглеждане на различни пространствени и йерархични нива, тъй като едно и също влияние може да се проявява по различен начин на международно, национално, регионално или локално ниво, така и в рамките на една и съща територия или на една и съща социална общност.

¹ Воденска (2001) Икономически, социални и природни влияния на туризма в България, София, Унив. Издателство „Св.Кл.Охридски”, 192 стр.

Провеждането на изследвания върху влиянията, които туризмът оказва върху околната среда, е свързано с редица трудности, които могат да бъдат преодоленни постепенно. Най-съществените от тях са информационните. Независимо от тези обективни затруднения, е необходимо разработването на методика за техните мониторинг, прогнозиране и управление.

Един от пътищата за по-пълно обхващане на многообразните влияния на туризма, тяхното определяне, управление и прогнозиране е чрез прилагането на съвременни методи, позволяващи обработването и анализа на големи масиви от пространствени данни. Подобен подход е оценката на влиянията на туризма чрез изучаване отношението на местното население към тях. Този подход осигурява комплексност при изследване на влиянията, основава се на първична информация и позволява от една страна, формирането на обща картина за проявленията на влиянията на туризма в различни туристически дестинации, а от друга – идентифицирането на области или влияния, които изискват по-задълбочено и детайлно проучване с помощта на специализирани методи.

В България засега, с малки изключения^{2,3}, няма мащабни и сравнителни изследвания на влиянията на туризма в тяхната комплексност и многообразие. Обективна причина за това са доскорошното централизирано управление на туризма, което не поставяше на преден план регионалното му значение, а така също и липсата на достатъчно голям обем емпирична информация.

Особено уязвими по отношение на развитието на туризма са планинските и крайбрежните територии. Изследването има за цел да анализира влиянията на туризма в осемте национални курорта – планински (Боровец и Пампорово) и морски (Албена, Дюни, Златни пясъци, ММЦ Приморско, Св.св. Константин и Елена и Слънчев бряг)⁴. Изследването е направено на базата на отношението на местното население в съответните общини (Самоков, Смолян, Добрич, Созопол, Варна, Приморско и Бургас) към различните влияния на туризма.

² Алексова, Д. (2009) Устойчиво развитие на дестинациите чрез съчетаване на алтернативни видове туризъм. В: *Тенденции в развитието на съвременния туризъм: Сборник доклади от международна научна конференция*, Смолян, 15-17 октомври 2009 г. Пловдивски университет "Паисий Хилендарски" - филиал Смолян, Смолян, pp. 190-194. ISBN 9789549358414

³ Alexova, D. (2015) Responsible tourism for protection of the nature and the cultural heritage in Bulgaria. In: *European Tourist Forum "Come to Brancusi's Homeland"*, Editura Academica Brancusi, 2015, ISBN 978-973-144-719-3

⁴ Курорти с национално значение, определени с Решение № 45 на МС от 25.I.2005 г.

Получените резултати позволяват в бъдеще формулирането на изводи и препоръки по отношение измерванията и анализа на влиянията на туризма в морските и планинските дестинации на България.

Методика на изследването

Методиката на проучването представлява конкретно приложение на разгледаната по-горе методология на този вид изследвания. Тя се базира на изложеното в увода схващане за възможността влиянията на туризма да бъдат оценявани от различни субекти. В случая субект на оценката е местното население. Тази оценка не може да замести останалите възможни видове оценки, извършени с помощта на специфични за отделните научни направления методи, но е също толкова ценна като тях и спомага за по-доброто разбиране, управление и прогнозиране на влиянията на туризма.

Отношението на местното население към влиянията на туризма и неговата оценка за тяхното проявление в посочените национални курорта е проучено чрез писмена стандартна анонимна анкета, проведена сред местното население на общините Созопол, Приморско, Добрич, Бургас, Варна, Смолян и Самоков. Тя е разработена на базата на задълбочено проучване на публикуваните в чуждестранната научна литература въпросници, като е отчетена спецификата на българското население и след като бяха включени допълнителни въпроси, представляващи интерес за по-задълбочено изследване у нас.

Една и съща анкетна карта е използвана както за заетите в туристическата индустрия, така и за останалото местно население. Допитването е проведено чрез използване на два вида извадка - едностепенна ареална и проста случайна (стохастична) извадка.

За заетите в туризма или за жителите, които имат връзка с туризма, се предлага използването на едностепенна ареална извадка. При нея се съставя пълен списък на клъстерите (в случая туристическите предприятия, хотели и заведения за хранене) в селището, извършва се случаен (лотариен) подбор на няколко клъстера и се анкетираат всички местни жители, работещи в хотела (или друг вид туристическо заведение), но на доброволен принцип⁵. За останалата част от жителите, които не са свързани с туризма, е удачно прилагането на простата случайна извадка, която осигурява напълно представителна информация, защото отговаря на определени условия за представителност на данните.

⁵ Анастасова (1996) Маркетингови изследвания в туризма, Бургас

Тази извадка е подходяща най-вече за статични популации, каквито са жителите в определена туристическа дестинация, тъй като при нея е необходимо да се знае големината или общия брой на единиците от целевата съвкупност.

Използвана е така наречената "улична" анкета. Тази анкета е наречена така условно, понеже анкетирането се провежда на обществени места: на улицата, в магазини, в ресторанти, в аптеките, в пощата, в автогарата, в парка, в различни културни и научни институции и други.

Основната част на анкетата е фокусирана върху *оценката на влиянията на туризма*. Респондентите бяха помолени да отбележат степента на съгласието или на несъгласието си с изразените позитивни и негативни твърдения за значението на туризма и неговите влияния в пет основни области: общо отношение към туризма и туристическото развитие, управление на туризма; влияния върху местната икономика и трудовата заетост; върху социо-културната среда; върху природната среда.

Предложената анкетна карта съдържа 66 контролни въпроса, от които 63 закрити, 1 открит и 2 смесени. Всеки въпрос е с определена информационна стойност и позиционирането му във въпросника не е случайно. При формулирането на въпросите е търсена максимална яснота и конкретност. Избягнато е използването на специализирани научни термини, които биха затруднили анкетираните. Положено е старание въпросите да не бъдат сложни и абстрактни, да не създават недоверие към анкетата или опасения от политически, социален, религиозен или икономически характер.

Изследователските въпроси, на които следва да даде отговор предложената анкета, са определени в резултат на проведени на по-ранен етап "фокус-групи" в различни селища на България⁶. Бяха идентифицирани следните изследователски (програмни) въпроси, които определиха и основните оценявани групи влияния:

- Обща оценка на туризма – 9 контролни въпроса
- Оценка на икономическите влияния на туризма – 9 контролни въпроса
- Оценка на физическите влияния на туризма – 9 контролни въпроса
- Оценка на социалните влияния на туризма – 19 контролни въпроса
- Оценка на управлението на туризма – 8 контролни въпроса

⁶ Воденска М. (2005) Оценка на влиянията на туризма в България, София, Авангард прима, 375 стр.

За да бъде картината достатъчно пълна, в изследването са обхванати представители на всички възрастови групи над 16 години - хора с различен образователен ценз, сфера на дейност и отражение на туризма върху доходите им. Заетите в туристическия бизнес са средно 16.7% от анкетираните, но туризмът увеличава пряко или косвено доходите на 38% от респондентите. Анкетирани са и ключови фигури на туристическото развитие (кметове и служители на общинските администрации, представители на местните туристически сдружения, регионални туристически асоциации и други НПО, предприемачи в областта на туризма и местни хора с активно отношение към разглежданите проблеми).

Във връзка с оценката на влиянията на туризма от местното население, както и с оглед по-бързото ориентиране в степента и посоката на проявеност на отделните видове влияния е въведено зонироване на оценките в три основни зони⁷, отразени в текста:

- "зелена" зона - влиянието е оценено положително и в близко бъдеще няма опасност от неговото изменение в негативна посока. При зелената зона степента на съгласие на анкетираните с позитивните твърдения е над 3.50, с негативните твърдения - под 2.50;
- "жълта" зона - влиянието не е еднозначно оценено. Необходимо е неговото по-детайлно проучване и последващо регулиране с оглед насочването му към "зелената" зона. Степента на съгласие с негативните и позитивните твърдения е между 2.50 и 3.50;
- "червена" зона - влиянието е негативно оценено и са належащи спешни действия за неговото регулиране и ограничаване. Степента на съгласие с позитивните твърдения за червената зона е под 2.50, с негативните твърдения - над 3.50.

При анализа на резултатите на отговорите на анкетирането е възприета прагова стойност на стандартното отклонение 0.5. При стойности по-малки от 0.5 е налице сравнително малко разсейване на отговорите на твърденията и те могат да бъдат приети безусловно, а при по-големи от 0.5 може да се твърди за липса на консистентност в мненията на респондентите⁸.

⁷ Воденска М. (2006) Туризм и общество, София, Авангард прима, 247 стр.

⁸ Димитров Б., Н. Янев (1990) Вероятности и статистика, София, Унив.издателство „Св.Кл.Охридски“

Кратка характеристика на туристическото развитие в двата курорта

Планински курорти

Двата планински национални курорта се намират съответно в Рила планина – Боровец (с площ 200 дка) и в Родопите – Пампорово (площ 104 ха). В таблица 1 са представени техните основни туристически показатели за 2017 г.

Таблица 1. Основни туристически показатели в Боровец и Пампорово (2017 г.)

Курорти	Места за настаняване – брой	Легла – брой	Легла-денонощия – хил	Реализирани нощувки – брой		Пренощуващи лица – брой		Приходи от нощувки – левове	
				Общо	в т.ч. от чужденци	Общо	в т.ч. чужденци	Общо	в т.ч. от чужденци
Боровец	28	4 649	1 517	474 095	231 204	164 767	54 904	22 004 276	12 053 791
Пампорово	52	5 331	1 323	375 911	85 208	130 395	21 550	15 353 786	4 660 262

Източник: НСИ, 2019 г.

Допълнителна информация за функционирането на двата курорта дават данните от таблица 2. Прави впечатление, че средно в едно място за настаняване в Боровец има повече легла, но трябва да се има предвид, че и в двата курорта има както големи, така и по-малки места за настаняване.

За съжаление заетостта на легловата база е твърде ниска (особено в Пампорово), което говори за твърде високата сезонност на туристическите посещения в тях. На едно легло се падат от 70 (Пампорово) до 102 (Боровец) нощувки, от което следва, че сезонът в тях е от 2-2.5 до 3.5 месеца. Това означава, че влиянията на туризма и в двата курорта са силно концентрирани, както в пространствено, така и във времево отношение

Процентът на нощувките, регистрирани от чужденци, е повече от два пъти по-висок в Боровец, отколкото в Пампорово. Общият среден престой на туристите е един и същ в двата курорта (2.9 дни), като и в двата курорта българските туристи отбелязват значително по-нисък среден престой.

Процентите от приходите на чужденци и в двата курорта са по-високи от процента нощувки, реализирани от тях, така че може да се приеме,

че чужденците изразходват доста повече средства по време на престоя си, отколкото българските туристи.

Приходите на едно легло са повече от два пъти по-високи в Боровец (табл.2), което се дължи както на по-малкия брой легла, така и на по-високия относителен дял на чуждестранните туристи.

По отношение на физическите влияния може да се каже, че физическият натиск в двата курорта не е голям, особено в Пампорово – 0.36 нощувки на кв.м, докато в Боровец той е над 6 пъти по-голям (2.3 нощувки на кв.м). Може да се очаква, че в Боровец ще има проявени повече негативни физически и природни влияния, отколкото в Пампорово.

От друга страна, общите приходи на една нощувка и на един турист са както със сравнително малка разлика в двата курорта, така и с относително ниска абсолютна стойност.

Таблица 2. Изчислени (относителни) туристически показатели в Боровец и Пампорово (за 2017 г.)

Курор-ти	Брой легла в 1 място за настаняване	Заетост (% нощувки общо от легла-денонощията)	% нощувки от чужденци	Брой нощувки (общо) на 1 легло	Среден престой общо	Среден престой чужденци	Среден престой българци	% приходи от чужденци	Приходи (лв) (общо) на 1 легло	Приходи (лв) (общо) на 1 нощувка	Приходи (лв) (общо) на 1 турист
Боровец	166	31,2	48,8	102	2,9	4,2	2,2	54,8	4 733,1	46,4	133,5
Пампорово	102,5	28,4	22,7	70,5	2,9	3,95	2,7	30,35	2 880,1	40,8	117,7

Източник: Изчисления на автора по табл. 1

Морски курорти

Шестте морски национални курорта са разположени по българското Черноморие от север на юг – Албена, Св.св. Константин и Елена, Златни пясъци, Слънчев бряг, Дюни и ММЦ Приморско. В таблица 3 са представени техните основни туристически показатели за 2017 г.

Таблица 3. Основни туристически показатели в морските курорти (2017 г.)

Курорти	Места за настаняване – брой	Легла – брой	Легладенонощия – хил	Реализирани нощувки – брой		Пренощували лица – брой		Приходи от нощувки – левове	
				Общо	в т.ч. от чужденци	Общо	в т.ч. чужденци	Общо	в т.ч. от чужденци
Албена	36	19 861	2 541 954	1 445 036	1 214 911	243 915	185 913	80 186 484	66 538 341
Дюни	5	3 450	447 387	321 822	285 784	45 308	38 817	23 688 936	20 742 861
Златни пясъци	109	41 963	6 963 339	3 742 818	3 491 069	644 036	573 705	221 275 240	211 153 582
ММЦ – Приморско	4	1 609	208 976	132 382	89 860	22 506	14 215	3 665 218	2 514 200
Св. Константин и Елена	53	8 932	1 868 175	618 926	384 838	120 768	64 465	31 091 370	23 043 176
Слънчев бряг	164	61 595	8 537 133	5 272 553	4 960 475	809 159	735 353	280 201 743	269 054 801

Източник: НСИ, 2019 г.

Допълнителна информация за функционирането на шестте курорта дават данните от таблица 4. Прави впечатление, че най-голям брой места за настаняване и съответно най-голям брой легла има в двата курорта Слънчев бряг и Златни пясъци, където се очаква да има и най-ярко изразени влияния на туризма. В повечето курорти преобладават местата за настаняване с над 350 легла, като най-висок е този показател в Албена (средно 550 легла), а най-нисък е в Св.св. Константин и Елена – средно 170 легла (табл. 4).

В сравнение с планинските курорти заетостта на легловата база е доста по-добра и за повечето от тях е над 50%, като най-добре представен по този показател е курортът Дюни (71.9% - табл.4). Това се дължи най-вероятно на по-ниските заложенни стойности на броя легладенонощия, тъй като презумпцията е, че морските курорти са по принцип сезонни и функционират (с изключение на някои хотели) предимно през лятото. Най-ниска степен на заетост е регистрирана в курорта Св.св.Константин и Елена (33.1%), но тя е също по-висока от заетостта в планинските курорти. На едно легло се падат от 20 (ММЦ приморско до 93 (Дюни) нощувки, от което следва, че сезонът в морските курорти е от 1 до 3-3.5 месеца. Това означава, че влиянията на туризма във всички курорти са силно концентрирани, както в пространствено, така и във времево отношение

Процентът на ношувките, регистрирани от чужденци, е много голям във всички морски курорти и варира от 62% в курорта Св.св. Константин и Елена до 93-94% в Златни пясъци и Слънчев бряг (табл. 4). В същото време тази стойност не надхвърля 50% в планинските национални курорти (табл. 2)

Общият среден престой на туристите варира от 7.1 дена в курорта Дюни до 5.1 дни в Св.св Константин и Елена (табл. 4). Средният престой на чужденците е по-висок и в шестте курорта, което показва, че средният престой на българските туристи в тях е по-малък.

Процентите от приходите на чужденци в повечето курорти са по-високи от процента ношувки, реализирани от тях, така че може да се приеме, че чужденците изразходват доста повече средства по време на престоя си, отколкото българските туристи. Изключение представляват курортите Албена и Дюни, където процентът на ношувките е по-висок, макар и с малко, от процента реализирани приходи, което сочи, че в тях чужденците са изразходвали по-малко средства, отколкото в останалите курорти.

Приходите на едно легло са най-високи в курорта Дюни (почти 7 хил лв), като са почти три пъти по-високи от този показател за курорта ММЦ Приморско (около 2 хил лв) – табл. 4., което се дължи както на по-малкия брой легла, така и на по-високия относителен дял на чуждестранните туристи.

Таблица 4. Изчислени (относителни) туристически показатели в морските курорти (за 2017 г.)

Курорти	Брой легла в 1 място за настаняване	Заетост (% ношувки общо от легла-денонощията)	% ношувки от чужденци	Брой ношувки (общо) на 1 легло	Среден престой общо	Среден престой чужденци	% приходи от чужденци	Приходи (лв) (общо) на 1 легло	Приходи (лв) (общо) на 1 ношувка	Приходи (лв) (общо) на 1 турист
Албена	551.7	56.8	84.1	72.8	5.9	6.5	83.0	4 037.4	55.5	328.7
Дюни	690	71.9	88.8	93.3	7.1	7.4	87.6	6 866.4	73.6	522.8
Златни пясъци	385	53.8	93.3	89.2	5.8	6.1	95.4	5 273.1	59.1	343.6
ММЦ – Приморско	402.25	63.3	67.9	20.1	5.9	6.3	68.6	2 277.9	27.7	162.9
Св. Константин и Елена	168.5	33.1	62.2	69.3	5.1	6.0	74.1	3 480.9	50.2	257.4
Слънчев бряг	375.6	61.8	94.1	85.6	6.5	6.7	96.0	4 549.1	53.1	346.3

Източник: Изчисления на автора по табл. 3

Общите приходи на една нощувка и на един турист са със значителна разлика в шестте курорта, така и с относително ниска абсолютна стойност. Приходите от една нощувка са най-ниски в ММЦ Приморско (30 лв от нощувка), а най-високи – в Дюни – 74 лв (табл. 4). По същия начин са разпределени стойностите за приходите от един турист (табл. 4).

Оценка на влиянията на туризма според местното население

Профил на анкетираните

За нуждите на настоящето изследване бяха разпространени общо 1 700 анкети. Част от тях бяха попълнени чрез метода на личното интервю, част от тях бяха оставяни за попълване и последващо събиране впоследствие. Получена бе 94.8 процентна възвращаемост - върнати бяха 1 612 анкетни листа. Анкетите бяха проведени през 2019 г. в 7 общини - 5 морски (Созопол, Приморско, Добрич, Варна и Бургас) и 2 планински общини (Самоков и Смолян). Възвращаемостта в отделните общини варира от 77% до 100% (Табл. 5).

В различните общини е обхванат различен относителен дял от местното население. Броят на раздадените анкети в отделните общини е бил съобразен преди всичко с туристическата функция на общината - при по-висока туристическа функция е обхваната по-голяма част от населението на общината с цел получаване на по-голяма извадка и достоверност на получените резултати. В следствие на различната възвращаемост на анкетите в отделните общини в крайна сметка теснотата на връзката между попълнените анкети и туристическата функция на общината е намаляла, но все още е в рамките на високата степен на положителна корелация - 0.71 по Пийърсън.

Таблица 5. Обхват на изследването

Община	Курорт	Раздадени анкети	Върнати анкети	Възвращаемост %	Анкетиран % от населението на общината
Созопол	Дюни	200	199	99.5	0.73
Приморско	ММЦ Приморско	250	245	98	6.75
Добрич	Албена	200	155	77.5	4.81
Бургас	Слънчев бряг	250	250	100	0.11
Варна	Зл. Пясъци и Св.св. Константин и Елена	250	240	96.0	0.10
Самоков	Боровец	200	193	96.5	0.46
Смолян	Пампорово	350	330	94.3	0.68
Общо		1 700	1 612	94.8	

Източник: авторът

Възрастовата структура на анкетираните, което е и първият социално-демографски фактор, чието въздействие върху разпределението на отговорите на респондентите се изследва, е представена в Табл.6. Тя се различава в отделните общини, но като цяло преобладават лицата на възраст до 50 години - 73,4%. Този факт е благоприятен, защото са обхванати хора в активна икономически и трудоспособна възраст - 27.1% са от 25 до 34 години и 29.4% са между 35 и 49 години, а така също и сравнително висок процент млади хора - 26.9%, от които до голяма степен зависи и ще зависи бъдещето на туристическото развитие в съответната община.

Таблица 6. Възрастова структура на анкетираните (%)

Община	До 24 г.	25-34 г.	35-49 г.	50-64 г.	Над 65 г.
Созопол	20.4	26.5	38.3	13.3	1.5
Приморско	38.2	28.8	25.8	6.9	0.4
Добрич	35.3	15.7	29.4	19.6	0
Бургас	24.0	35.0	27.0	10.0	4.0
Варна	22.8	37.2	28.7	11.1	0.2
Самоков	33.6	28.2	21.8	15.5	2.9
Смолян	48.0	33.8	15.8	2.5	1.9
Средна стойност	31.7	29.3	24.6	11.3	1.6

Източник: изчисления на автора

Половата структура на анкетираните е в полза на жените - Табл.7. Това се дължи преди всичко на обстоятелството, че жените много повече от мъжете са склонни да участват в такива допитвания, с удоволствие попълваха анкетата и се радваха, че имат възможност да изразят мнението си. Средният процент на мъжете от всички анкетираните е 47.7%, а на жените – 52.3%. В различните общини относителният дял на мъжете варира от 33.5% в община Добрич до 53% в община Бургас (това са единствената община, в която анкетираните мъже са повече от анкетираните жени). Съответно най-много са анкетираните жени в Добрич, а най-малко - в Бургас.

Таблица 7. Полова структура на анкетираните (%)

Име на общината	Мъже	Жени
Созопол	41.0	59.0
Приморско	46.9	53.1
Добрич	33.5	68.6
Бургас	53	47
Варна	39.4	60.6
Самоков	40	60
Смолян	39.8	60.2
Средна стойност	47.7	52.3

Източник: авторът

Продължителността на живеене в общината, която е следващият социално-икономически фактор, е представена в Табл.8. Тя се различава в отделните общини, но като цяло преобладават лицата, живеещи в общината повече от 20 години, т.е. постоянните жители - 53,8%. Този факт е благоприятен, защото са обхванати хора, които имат поглед върху туристическото развитие в общината през по-дълъг период от време и са свидетели на промените, настъпили вследствие развитието на туризма в нея.

В отделните подгрупи общини тези проценти варират (Табл.8).

Таблица 8. Продължителност на живеене в общината

Име на общината	До 1 год.	1-5 год.	5-10 год.	10-20 год.	Над 20 год.
Созопол	0.5	6.1	8.7	28.6	56.1
Приморско	4.6	11.7	15.0	36.3	34.5
Добрич	9.3	3.7	7.4	22.2	57.4
Бургас	2	4	19	29	46
Варна	2.9	2.9	7.3	22.8	64.1
Самоков	1.6	1.6	7.2	9.8	79.8
Смолян	5.5	18.4	12.0	24.8	39.3
Средна стойност	3.8	5.0	7.1	24.8	53.8

Източник: авторът

Във всички подгрупи най-нисък е относителният дял на респондентите, заселили се преди по-малко от 1 година в общината (с изключение на Добрич), а най-висок - относителният дял на постоянните жители - живеещи в общината повече от 20 години (изключение – Приморско) - Табл.8.

Образователната структура на анкетираните е следващият социално-икономически фактор, чието въздействие върху разпределението на техните отговори се изследва, и е представена в Табл.9. Тя се различава в отделните общини, но като цяло преобладават лицата с висше образование – 32.0%. Ако обединим респондентите със средно и средно специално образование, тогава техният относителен дял ще бъде най-голям – 32.5%. Този факт е благоприятен, защото са обхванати хора, които имат поглед върху туристическото развитие в общината и сравнително високото им образование позволява да направят ясна преценка и да изразят наблюдаваните от тях промени, настъпили вследствие развитието на туризма в нея.

В отделните подгрупи общини тези проценти варират (Табл.9).

Таблица 9. Образователна структура на анкетираните (%)

Име на общината	Начално	Основно	Средно	Средно спец.	Висше
Созопол	1.5	7.7	29.2	25.6	35.9
Приморско	0	21.7	17.6	24.2	36.5
Добрич	0	9.3	16.7	40.7	33.3
Бургас	0	9	46	22	23
Варна	5.8	33.2	21.4	11.4	28.2
Самоков	0	14.7	35.1	25.7	24.5
Смолян	0.3	5.2	23.2	28.7	42.6
Средна стойност	1.2	14.4	27.0	25.5	32.0

Източник: авторът

Във всички подгрупи най-нисък е процентът на респондентите с начално образование.

Професионалната структура на анкетираните е представена в Табл.10. Тя се различава в отделните общини, но като цяло преобладават работещите – 60.7%. Този факт е благоприятен, защото са обхванати хора, които имат поглед върху икономическия живот и туристическото развитие в общината, свидетели са на и са активни участници в промените, настъпили вследствие развитието на туризма в нея.

В отделните подгрупи общини тези проценти са различни (Табл.10). Във всички подгрупи най-нисък е относителният дял на респондентите - пенсионери, а най-висок - относителният дял на работещите (Табл.10).

Таблица 10. Професионална структура на анкетираните (%)

Име на общината	Работещ	Учащ	Безработен	Пенсионер
Созопол	71.1	14.2	11.2	3.6
Приморско	48.6	34.2	15.2	2.1
Добрич	79.2	11.3	5.7	3.8
Бургас	60	11	23	6
Варна	77.9	13.3	5.9	2.9
Самоков	53.8	20.3	19.8	6.1
Смолян	34.5	44.6	16.9	4.0
Средна стойност	60.7	21.3	14.0	3.3

Източник: авторът

Степента на ангажираност на анкетираните в туризма е много важен социално-икономически фактор, чието въздействие върху разпределението на отговорите на респондентите се изследва и е представена в Табл.11. Тя се различава в отделните общини, но като цяло преобладават незаетите в туризма – 60.5%. В същото време делът на заетите на основна работа в туризма е 19.5%, а делът на анкетираните, за които туризмът се явява допълнителна дейност е 24.4%. Тези цифри са приемливи, тъй като за страната общият процент на наетите в туризма е много по-малък (около 8-9%), и се очаква в тези общини той да е значително по-висок. Затова можем да приемем посочените по-горе проценти за съответстващи на действителната степен на заетост на местното население в туризма в разглежданите 7 общини. Благоприятен е фактът, че са обхванати значителен процент хора, участващи пряко в туристическия бизнес, имащи непосредствен поглед върху туристическото развитие в общината, свидетели са на и са активни участници в промените, настъпили вследствие развитието на туризма в нея.

В отделните подгрупи общини тези проценти са различни (Табл.11).

Наличието на член от семейството, зает в туризма е друг социално икономически фактор, който може да въздейства върху отговорите на анкетираните. Преобладаващо е отсъствието на други хора, заети в туризма - средно 48.7% от анкетираните нямат член от семейството, зает в туризма (Табл.12).

Таблица 11. Степен на ангажираност на анкетираните в системата на туризма (%)

Име на общината	Да - основна дейност	Да - допълнителна дейност	Не
Созопол	21.1	28.4	50.5
Приморско	29.3	45.6	25.1
Добрич	22.2	29.6	48.2
Бургас	22.2	22.9	75
Варна	22.1	13.1	75.7
Самоков	10	20.6	69.4
Смолян	9.6	10.8	79.6
Средна стойност	19.5	24.4	60.5

Източник: авторът

В различните общини относителният дял на анкетираните, в чиито семейства има член зает в туризма, варира от 29% в общините Варна и Смолян до 60% в община Приморско (това е единствената община, където техният дял е над 50%). Наблюдава се една група общини, в

които този процент е около и над 40% - Созопол, Добрич, Бургас и Самоков.

Таблица 12. Наличие на член от семейството, ангажиран в туризма (%)

Име на общината	Да	Не
Созопол	46	54
Приморско	60	40
Добрич	42	58
Бургас	40	60
Варна	29	71
Самоков	49	51
Смолян	29	71
Средна стойност	42.1	48.7

Източник: авторът

Анализът на профила на анкетирания показва, че са обхванати всички групи от населението по отношение на тяхната поло-възрастова, образователна, професионална структура, както и по продължителността на живеене в общината и степента на ангажираност в системата на туризма. Това обезпечава до голяма степен представителността на изследваната извадка и осигурява достоверността на направените по-нататък в изложението резултати. Обхващането на най-различни слоеве от населението е гаранция за високата степен на общовалидност на изводите.

Анализ на резултатите от проучването

Обща оценка на туристическото развитие

Общата оценка на туризма от страна на местното население на избраните 7 общини се определя на базата на отговорите на анкетирания на няколко групи позитивни и негативни въпроси и твърдения. Анализът на отговорите е направен отделно за планинските и морските общини (курорти) и разкрива следните зависимости и закономерности:

Планински общини

Общата оценка на местното население от двете общини на туристическото развитие е положителна – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е 3.85 (зелена зона). В Самоков тя е незначително по-висока (3.90) от община Смолян (3.80). Това показва сравнително единодушие сред анкетирания, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло е едно

положително явление и е добър за тяхната община, но са резервирани в отношението си към туристите като свои гости. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 4.70) се наблюдава при въпроса "Какво е общото ви отношение към туризма". Всички средни стойности в двете общини са над 3.50, т.е. намират се в зелената зона, което означава, че е налице устойчива тенденция за положително отношение на местното население към туристическото развитие в курортите.

Степента на съгласие с негативните твърдения в общата оценка на туристическото развитие показва голямо различие между двете общини. При средна стойност 2.61 (жълтата зона) тук се наблюдават много по-големи колебания в отговорите на респондентите - висока стойност 3.38, регистрирана в Смолян, и ниска - 1.96, наблюдавана в Самоков. Най-висока степен на съгласие с негативните твърдения от тази група (средна стойност 3.41) се наблюдава при твърдението "Туристите трябва да плащат повече за туристически услуги и развлечения, отколкото местното население", В община Смолян средната стойност на негативните твърдения е в жълтата зона (2.50-3.50), което показва наличието на негативна тенденция в отношението на местното население към туризма, изразена най-вече чрез комерсиализацията на неговите възгледи към туристите. В община Самоков средната стойност е под 2.50 – 1.96, т.е. намира се в зелената зона. Това означава, че в общината засега не се наблюдават проявления на негативно отношение към туристическото развитие на националния курорт Боровец.

Разликата между средните стойности при позитивните и негативните твърдения е 1.24 в полза на позитивните. Най-голяма разлика се наблюдава при община Самоков, а най-малка – в община Смолян.

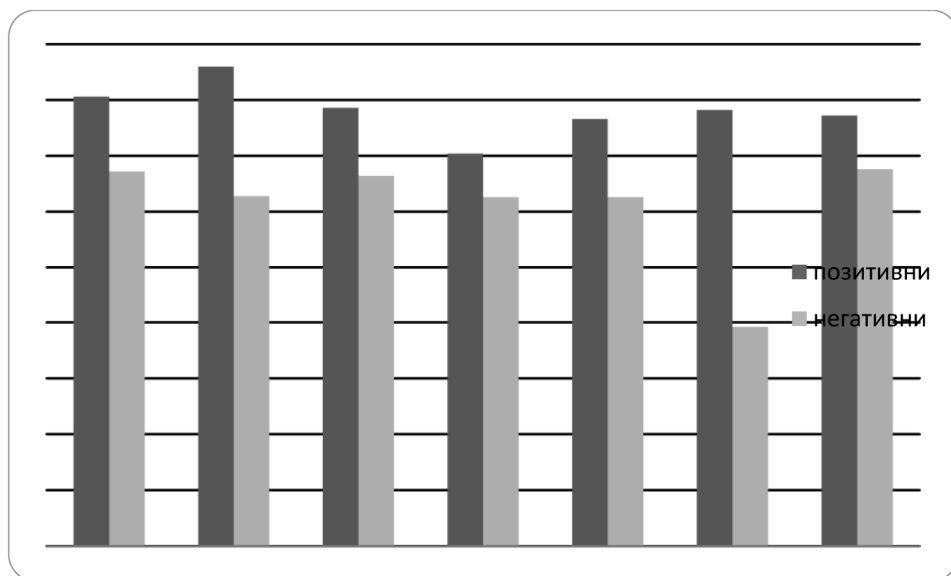
Стандартните отклонения при всички въпроси са под 0.5, което говори за консистентност и липса на разсейване на отговорите на анкетираните.

По отношение на социално-икономическите фактори, оказващи въздействие върху разпределението на отговорите на 9-те твърдения в тази група, може да се каже, че съществена роля играят само 2 фактора – заетостта на населението в туризма (при всичките 9 въпроса) и професионалната структура на анкетираните (при 8 въпроса). До известна степен роля играе и образователната структура на респондентите, но в много по-малка степен отколкото първите два фактора. Останалите фактори – половъзрастова структура, продължителност на живеене в общината и наличие на член от семейството, работещ в туризма, са без съществено значение.

Морски общини

Общата оценка на местното население на избраните 5 общини на туристическото развитие е положително – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е 3.80 (зелена зона). Най-голяма степен на съгласие се наблюдава в община Приморско (4.30), където се наблюдават най-високите средни стойности на 4 от 5-те позитивни твърдения. Най-ниска степен на съгласие с позитивните твърдения се наблюдава в друга морска община – Бургас (3.52) - Фиг.1. Размахът между тези две стойности е 0.78, а стандартното отклонение е сравнително ниско – 0.21. Това показва сравнително единодушие сред анкетираните, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло е едно положително явление и е добър за тяхната община, но са по-резервирани в отношението си към туристите като свои гости. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 4.28) се наблюдава при въпроса "Какво е общото ви отношение към туризма", а най-високата средна стойност изобщо - 4.63 е регистрирана в община Приморско за твърдението "Имам силно положителни очаквания за развитието на туризма в селището". Всички средни стойности в 5-те общини са над 3.50 (с изключение на Бургас), т.е. намират се в зелената зона, което означава, че е налице устойчива тенденция за положително отношение на местното население към туристическото развитие в тях (Фиг.1).

Фиг. 1 Общо отношение към туризма – съотношение на съгласието с позитивни и негативни твърдения

Източник: авторът

Тревожен е фактът, че и степента на съгласие с негативните твърдения в общата оценка на туристическото развитие е сравнително висока или най-малкото е по-висока или близка до средната аритметична стойност 3.00. При средна стойност 3.12 тук се наблюдават много големи колебания в отговорите на респондентите. Размахът между най-високата стойност 4.25, регистрирана в Приморско, и най-ниската 3.46, наблюдавана в Бургас, е 0.79, а стандартното отклонение също така е по-голямо, отколкото при позитивните твърдения – 0.35. Най-висока степен на съгласие с негативните твърдения от тази група (средна стойност 3.41) се наблюдава при твърдението "Туристите трябва да плащат повече за туристически услуги и развлечения отколкото местното население", а най-високата средна стойност изобщо - 4.05 е регистрирана в община Бургас за твърдението "При развитието на туризма най-важното е печалбата". Във всички морски общини средните стойности на негативните твърдения са в жълтата зона (2.50-3.50), което показва наличието на негативна тенденция в отношението на местното население към туризма, изразена най-вече чрез комерсиализацията на неговите възгледи към туристите.

Разликата между средните стойности при позитивните и негативните твърдения е 0.68 в полза на позитивните. Стандартните отклонения при всички въпроси са под 0.5, което говори за консистентност и липса на разсейване на отговорите на анкетираните. Най-голяма разлика се наблюдава при община Приморско, а най-малка - при община Бургас (Фиг.1).

Обикновено най-високи средни стойности за позитивните твърдения се наблюдават в общините, намиращи се на ранен етап и/или със сравнително по-ниска степен на туристическо развитие, но в случая изключение е община Приморско.

По отношение на социално-икономическите фактори, оказващи въздействие върху разпределението на отговорите на 9-те твърдения в тази група, може да се каже, че съществена роля играят само 2 фактора – заетостта на населението в туризма (при всичките 10 въпроса) и професионалната структура на анкетираните (при 8 въпроса). До известна степен роля играе и образователната структура на респондентите, но в много по-малка степен отколкото първите два фактора. Останалите фактори – половъзрастова структура, продължителност на живеене в общината и наличие на член от семейството, работещ в туризма, са без съществено значение.

Оценка на икономическите влияния на туризма

Икономическите влияния на туризма и тяхната оценка от страна на местното население на 7-те общини се определя на базата на отгово-

рите на анкетираните на няколко групи позитивни и негативни въпроси и твърдения. Анализът на отговорите на посочените въпроси и твърдения разкрива следните зависимости и закономерности:

Планински общини

Отношението на местното население към икономическите влияния на туризма в двете общини клони към общо взето положително – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е 3.76 в община Самоков. От друга страна, значително по-ниска степен на съгласие с позитивните твърдения се наблюдава в община Смолян (3.18). Размахът между тези две стойности е 0.58, но стандартното отклонение е сравнително ниско – 0.17. Това показва сравнително единодушие сред анкетираните, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло допринася за икономическото развитие в тяхната община, но са по-резервирани в оценката, която дават на приноса на туристическото развитие към техните лични доходи. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 4.19) се наблюдава при твърдението "Туризмът допринася за увеличаване приходите на общината".

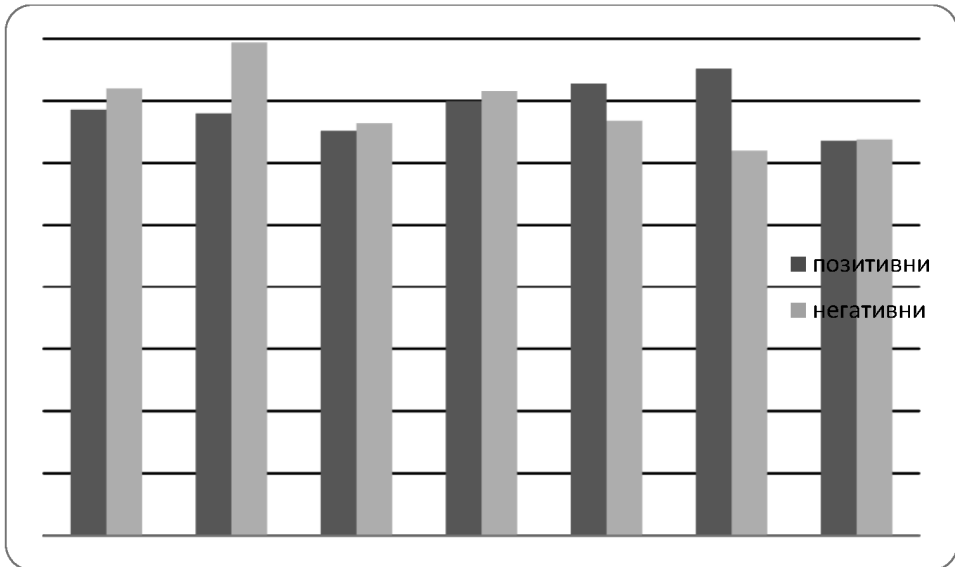
Положителните нагласи на местното население по отношение икономическите влияния на туризма са свързани преди всичко с по-напредналия етап и високата и средна степен на туристическо развитие на курорта Боровец в община Самоков.

Тревожен е фактът, че и степента на съгласие с негативните твърдения в тази група е сравнително висока или най-малкото е по-висока от средната аритметична стойност 3.00 – 3.12 в Самоков и 3.18 в Смолян (средна стойност 3.15). Най-висока степен на съгласие с негативните твърдения от тази група (средна стойност 3.85) се наблюдава при твърдението "Туризмът повишава цените на земите и имотите в общината".

Негативните икономически влияния на туризма се възприемат по-остро в община Смолян - с напреднало туристическо развитие, както във времето, така и по степента на усвоеност на национален курорт Пампорово.

В двете общини се наблюдават сравнително високи средни стойности за позитивните твърдения (3.47), докато за негативните твърдения тя е 3.15. Това е индикатор за наличието и наблюдението на някои негативни икономически последици от туристическото развитие на разглежданите дестинации и за необходимостта от по-детайлно специализирано проучване на икономическите влияния на туризма в тях.

Фиг.2 Оценка на позитивни и негативни икономически влияния

Източник: авторът

По отношение на социално-икономическите фактори, оказващи въздействие върху разпределението на отговорите на 9-те твърдения в тази група може да се каже, че съществена роля играят само 2 фактора – заетостта на населението в туризма (при 8 въпроса) и професионалната структура на анкетираните (при 4 въпроса изцяло и донякъде при още 2). Останалите фактори – половъзрастова, образователна структура, продължителност на живеене в общината и наличие на член от семейството, работещ в туризма са без някакво съществено значение.

Морски общини

Отношението на местното население към икономическите влияния на туризма в 5-те общини клони към общо взето положително – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е 3.50 и се намира на границата между жълтата и зелената зона. Най-голяма степен на съгласие се наблюдава в община Приморско (3.86). Най-ниска степен на съгласие с позитивните твърдения се наблюдава в община Добрич (3.25). Размахът между тези две стойности е 0.61, а стандартното отклонение е сравнително ниско – 0.19. Това показва сравнително единодушие сред анкетираните, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло допринася за икономическото развитие в тяхната община, но са по-резервирани в

оценката, която дават на приноса на туристическото развитие към техните лични доходи. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 4.19) се наблюдава при твърдението "Туризмът допринася за увеличаване приходите на общината", а най-високата средна стойност изобщо - 4.60 е регистрирана в община Приморско за същото твърдение.

Тревожен е фактът, че и степента на съгласие с негативните твърдения в тази група е сравнително висока или най-малкото е по-висока от средната аритметична стойност 3.00. В четири от 5-те общини съгласието с негативните твърдения е по-високо от съгласието с позитивните. Изключение прави само община Варна (Фиг. 2). При средна стойност 3.48 тук се наблюдават много по-големи колебания в отговорите на респондентите. Размахът между най-високата стойност 3.97, регистрирана в Приморско и най-ниската 3.25, наблюдавана в Елена, е 0.72, а стандартното отклонение също така е по-голямо, отколкото при позитивните твърдения – 0.38. Най-висока степен на съгласие с негативните твърдения от тази група (средна стойност 3.85) се наблюдава при твърдението "Туризмът повишава цените на земите и имотите в общината", а най-високата средна стойност изобщо - 4.45 е регистрирана в община Созопол за същото твърдение.

Силно негативни икономически влияния на туризма (стойностите на отговорите са над 3.50 и са в червената зона) според мнението на местното население се наблюдават в 4 общини – Бургас, Созопол и Приморско. В останалите 2 общини населението е по-оптимистично настроено (Фиг.2).

Прави впечатление фактът, че при по-голямата част от позитивните твърдения (4 от 5) по-високи средни стойности се наблюдават в подгрупата на морските общини, а по-ниски - в подгрупата на планинските общини. При всички негативни твърдения най-висока степен на съгласие се наблюдава в морските общини. Налице е влияние на вида развиван туризъм върху отношението на респондентите към икономическите влияния на туризма като цяло. Така например, в морските общини е налице по-ниска степен на съгласие с позитивните и по-висока степен на съгласие с негативните икономически влияния на туризма (съответно жълта и червена зона). Най-висока степен на проява на позитивните икономически влияния (зелена зона) се наблюдават в подгрупите с преобладаващ балнеоложки и познавателен туризъм. По отношение

Разликата между средните стойности при позитивните и негативните твърдения е 0.2. Стандартните отклонения при всички въпроси са под 0.5, с изключение на въпрос № 3, касаещ приноса на туризма към личните доходи на респондентите, което говори за консистентност и

достоверност на отговорите на анкетираните. Най-голяма разлика в полза на негативните икономически влияния има в община Приморско (Фиг.2).

Негативните икономически влияния на туризма се възприемат по-остро в общини с напреднало туристическо развитие, както във времето, така и по степента на усвоеност – общини Приморско и Бургас. Най-ниско те са оценени в общини с ниски стойности на туристическите показатели и намиращи се на по-ранен етап на туристическо развитие – община Добрич.

Прави впечатление, че във всички разглеждани морски общини средните стойности на отговорите на негативните твърдения са по-високи от средните стойности на позитивните твърдения. Това е индикатор за наличието и наблюдението на някои негативни икономически последици от туристическото развитие на посочените общини и за необходимостта от по-детайлно специализирано проучване на икономическите влияния на туризма в тях..

По отношение на социално-икономическите фактори, оказващи въздействие върху разпределението на отговорите на 9-те твърдения в тази група може да се каже, че съществена роля играят само 2 фактора – заетостта на населението в туризма (при 8 въпроса) и професионалната структура на анкетираните (при 4 въпроса изцяло и донякъде при още 2). Останалите фактори – половъзрастова, образователна структура, продължителност на живеене в общината и наличие на член от семейството, работещ в туризма са без някакво съществено значение.

Оценка на физическите влияния на туризма

Отношението към физическите влияния на туризма сред местното население на избраните 7 общини се определя на базата на отговорите на анкетираните на няколко групи позитивни и негативни въпроси и твърдения. Анализът на отговорите им разкрива следните зависимости и закономерности:

Планински общини

Отношението на местното население към физическите влияния на туризма в двете общини клони към общо взето положително – средна стойност 3.46. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 3.81) се наблюдава при твърдението "Туризмът подобрява външния вид на околността".

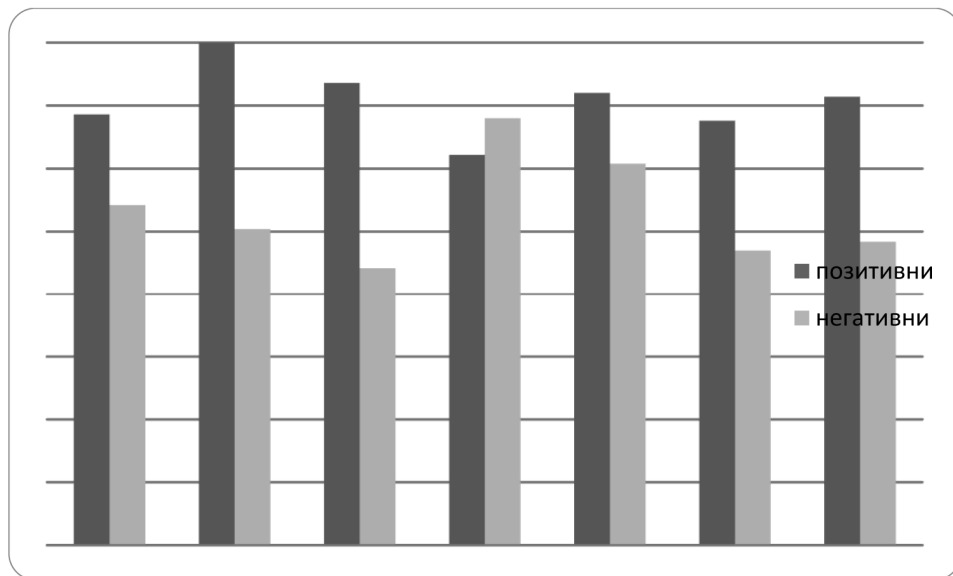
Сравнително положителни физически влияния на туризма (средната стойност на отговорите е 3.50 и са на границата между зелената и жълтата зона) според мнението на местното население се наблюдават

в община Смолян. В община Самоков местните жители са резервирани – отговорите са под 3.50 (3.41) и са в жълтата зона. Това означава, че в курорта Боровец вече са налице известни физически проблеми, породени от интензивното присъствие на туристи през активния туристически сезон.

Степента на съгласие с негативните твърдения в тази група е сравнително ниска - 2.45 (намират се в зелената зона). Тук също се наблюдават значителни разлики в отговорите на респондентите – в Смолян средната стойност е 2.41, а в Самоков – 2.32. Най-висока степен на съгласие с негативните твърдения от тази група (средна стойност 2.96) се наблюдава при твърдението "Туризмът увеличава замърсяването в курорта". По-голямо внимание и усилия за преодоляването на съществуващи физически проблеми е налице в курорта Пампорово.

Стандартните отклонения при всички въпроси са около 0.5, като при негативните твърдения достигат до 0.56. Това говори за наличие на известен разнобой в мненията на анкетиранияте и за необходимостта от по-детайлни и задълбочени изследвания на негативните физически влияния изобщо.

**Фиг. 3 Физически влияния на туризма –
позитивни и негативни**

Източник: авторът

По отношение на социално-икономическите фактори, оказващи въздействие върху разпределението на отговорите на 9-те твърдения в

тази група, може да се каже, че съществена роля играят само 1 фактор – заетостта на населението в туризма (изцяло при 7 въпроса и до известна степен при още 2). Професионалната структура на анкетираните е имала значение при 3 въпроса изцяло и донякъде при още 2. Възрастовата структура е изиграла роля при един от въпросите, а образователната е имала по-ограничено въздействие при 3 от тях, а останалите фактори – полова структура, продължителност на живеене в общината и наличие на член от семейството, работещ в туризма, са без някакво съществено значение.

Морски общини

Отношението на местното население към физическите влияния на туризма в избраните 5 общини клони към общо взето положително – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е 3.52 (по-висока от средната стойност на степента на съгласие с позитивните икономически влияния 3.50 и значително по-ниска от средната стойност на степента на съгласие с позитивните социални влияния 3.82). Най-голяма степен на съгласие се наблюдава в община Приморско - средна стойност 4.00. Най-ниска степен на съгласие с позитивните твърдения се наблюдава в община Бургас – средна стойност 3.11. Размахът между тези две стойности е 0.89, а стандартното отклонение е не е много високо – 0.26. Това показва сравнително единодушие сред анкетираните, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло влияе благоприятно върху природната околна среда в тяхната община. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 3.81) се наблюдава при твърдението "Туризмът подобрява външния вид на околността", а най-високата средна стойност изобщо - 4.21 е регистрирана в община Приморско за същото твърдение.

Силно положителни физически влияния на туризма (стойностите на отговорите са над 3.50 и са в зелената зона) според мнението на местното население се наблюдават в 3 общини – Приморско, Добрич и Варна. В останалите 2 общини (Созопол и Бургас) местните жители са по-резервирани – отговорите са между 2.50 и 3.50 (жълта зона). Това означава, че в повечето от тях вече са налице известни физически проблеми, породени от интензивното общуване с туристите през активния туристически сезон.г.17).

Степента на съгласие с негативните твърдения в тази група е сравнително ниска - 2.68 и заема междинно положение между останалите два вида влияния на туризма. Тук също се наблюдават доста големи колебания в отговорите на респондентите. Размахът между най-високата стойност 3.40, регистрирана в Бургас и най-ниската 2.12, наблюдавана в Добрич, е 1.28, а стандартното отклонение също така е

по-голямо, отколкото при позитивните твърдения – 0.47. Най-висока степен на съгласие с негативните твърдения от тази група (средна стойност 2.96) се наблюдава при твърдението "Туризмът увеличава замърсяването в селището", а най-високата средна стойност изобщо – 3.93 е регистрирана в община Созопол за твърдението "Туризмът увеличава шума в селището".

Тенденция към проява на негативни физически влияния на туризма (стойностите на отговорите са над 2.50 и са в жълтата зона) според мнението на местното население се наблюдават в 4 от 5-те общини – Созопол, Приморско, Варна и Бургас. Необходимо е предприемането на мерки към ограничаване на тази тенденция. В община Добрич населението е по-оптимистично и не регистрира понастоящем проявата на негативни физически влияния (Фиг.3).

Интересен е фактът, че в община Приморско, която е една силно развита в туристическо отношение дестинация, се наблюдава най-висока степен на съгласие с позитивните физически влияния на туризма. Обяснимо е това явление да се свързва преди всичко с общини, които имат средно и слабо туристическо развитие и са на по-ранен етап от жизнения си цикъл, както това се потвърждава за Добрич. Там туризмът все още не е достатъчно развит, за да застраши местната природна среда, но вече е допринесъл за някои положителни промени в нея.

Негативните физически влияния се свързват преди всичко с етапа на стагнация в туризма (община Бургас) и силното и бурно туристическо развитие (община Варна). При почти всички негативни твърдения (4 от 6) най-висока степен на съгласие се наблюдава в морските общини. В другите 2 случая това са планинските общини. Също така само подгрупата на планинските общини при позитивните влияния и подгрупата на морските общини при негативните влияния се намират в жълтата зона, т.е. там е необходимо да бъде съсредоточено вниманието и усилията за преодоляването на съществуващи физически проблеми.

Разликата между средните стойности при позитивните и негативните твърдения е не много голяма – 0.84. Стандартните отклонения при всички въпроси са около 0.5, като при негативните твърдения достигат до 0.56. Това говори за наличие на известен разнобой в мненията на анкетираните и за необходимостта от по-детайлни и задълбочени изследвания на негативните физически влияния изобщо.

Прави впечатление, че само в община Бургас средните стойности на отговорите на негативните твърдения са по-високи от тези на позитивните (Фиг.3). Това е индикатор за наличието на негативни физи-

чески последици от туристическото развитие в община, намираща се на етапа на застой на туристическото развитие.

По отношение на социално-икономическите фактори, оказващи въздействие върху разпределението на отговорите на 9-те твърдения в тази група, може да се каже, че съществена роля играят само 1 фактор – заетостта на населението в туризма (изцяло при 7 въпроса и до известна степен при още 2). Професионалната структура на анкетираните е имала значение при 3 въпроса изцяло и донякъде при още 2. Възрастовата структура е изиграла роля при един от въпросите, а образователната е имала по-ограничено въздействие при 3 от тях, а останалите фактори – полова структура, продължителност на живеене в общината и наличие на член от семейството, работещ в туризма, са без никакво съществено значение.

Оценка на социалните влияния на туризма

Социалните влияния на туризма и тяхното възприемане от страна на местното население на избраните 7 общини се определя на базата на отговорите на анкетираните на няколко групи позитивни и негативни въпроси и твърдения. Анализът на отговорите на посочените въпроси и твърдения разкрива следните зависимости и закономерности:

Планински общини

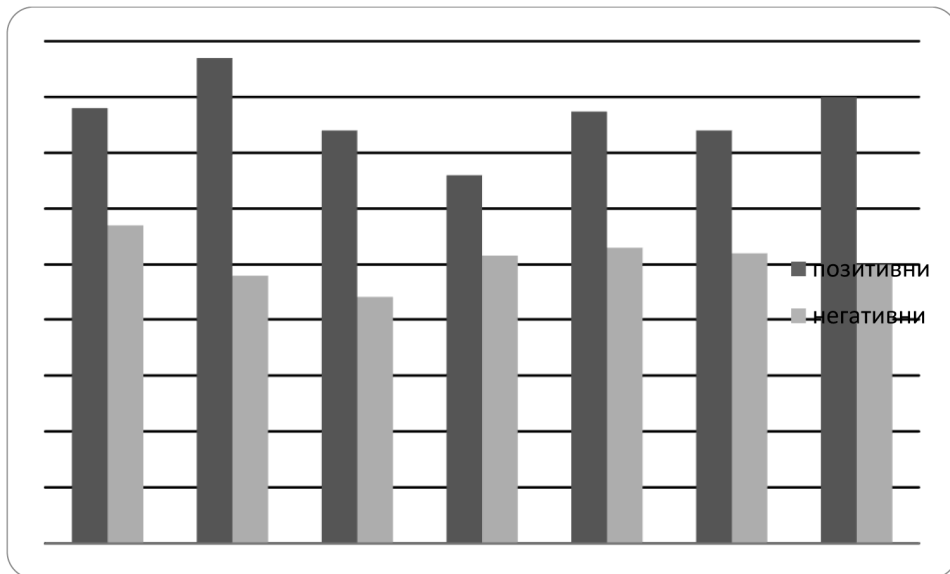
Отношението на местното население към социалните влияния на туризма в двете общини клони към силно положително – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е 3.85 (по-висока от средната стойност на степента на съгласие с позитивните икономически влияния 3.47 и позитивните физически влияния – 3.81). В Смолян тя е 3.96, а в Самоков – 3.75, изцяло в зелената зона. Това показва сравнително единодушие сред анкетираните, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло влияе благоприятно върху развитието на обществото и културата в тяхната община. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 4.01) се наблюдава при твърдението "Туризмът допринася за опознаването и разбирането на други хора и обичай".

Степента на съгласие с негативните твърдения в тази група е сравнително ниска – средна стойност 2.31 (също в зелената зона), но тук се наблюдават много по-големи колебания в отговорите на респондентите. Най-висока степен на съгласие с негативните твърдения от тази група (средна стойност 2.45) се наблюдава при твърдението "Туризмът увеличава местната престъпност". Тенденция към проява на негативни социални влияния на туризма (стойностите на отговорите са 2.50 и са на границата с жълтата зона) според оценката на местното население

ние се наблюдават в община Смолян, докато в община Самоков средната стойност е 2.12. Необходимо е предприемането на мерки към ограничаване на тази тенденция.

По отношение на социално-икономическите фактори, оказващи въздействие върху разпределението на отговорите на 19-те твърдения в тази група може да се каже, че съществена роля играят само 2 фактора – заетостта на населението в туризма (изцяло при 13 въпроса и донякъде при още 5) и професионалната структура на анкетираните (при 10 въпроса изцяло и донякъде при още 4). Възрастовата структура оказва влияние върху 2 от въпросите изцяло, а частично – при 4, продължителността на живеене в общината оказва частично влияние при 3 въпроса, наличието на член от семейството, работещ в туризма оказва изцяло влияние само върху отговорите на 1 въпрос и частично – върху 3, а образователната структура – изцяло при 1 и частично – при още един. Само половата структура е без съществено значение (Фиг.4.)

Фиг.4. Социални влияния на туризма – позитивни и негативни

Източник: авторът

Морски общини

Отношението на местното население към социалните влияния на туризма в 5-те общини клони към общо взето положително – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е 3.82 (по-висока от средната стойност на степента на съгласие с по-

зитивните икономически влияния 3.50 и позитивните физически влияния – 3.52). Най-голяма степен на съгласие се наблюдава в община Приморско - средна стойност 4.42. Най-ниска степен на съгласие с позитивните твърдения се наблюдава в община Бургас – средна стойност 3.31. Размахът между тези две стойности е 1.09, а стандартното отклонение не е много високо – 0.26. Това показва сравнително единодушие сред анкетираните, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло влияе благоприятно върху развитието на обществото и културата в тяхната община. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 4.01) се наблюдава при твърдението "Туризмът допринася за опознаването и разбирането на други хора и обичаи", а най-високата средна стойност изобщо - 4.47 е регистрирана в община Приморско за твърдението "Туризмът подобрява качеството на живот в селището".

Силно положителни социални влияния на туризма (стойностите на отговорите са над 3.50 и са в зелената зона) според мнението на местното население се наблюдават в 4 общини. Само в община Бургас местните жители са по-резервирани – средната стойност е 3.33 и попада в жълтата зона. Това означава, че в общините на етап застой на туристическото развитие вече са налице значителни социални проблеми.

Степента на съгласие с негативните твърдения в тази група е сравнително ниска - 2.51, но тук се наблюдават много по-големи колебания в отговорите на респондентите. Размахът между най-високата стойност на степента на съгласие 2.85, регистрирана в Созопол и най-ниската 2.20, наблюдавана в Добрич, е 0.65, а стандартното отклонение също така е по-голямо, отколкото при позитивните твърдения – 0.38. Най-висока степен на съгласие с негативните твърдения от тази група (средна стойност 2.45) се наблюдава при твърдението "Туризмът увеличава местната престъпност", а най-високата средна стойност изобщо - 3.14 е регистрирана в община Бургас за същото твърдение. Със степен на съгласие 3.13 е и твърдението "Туризмът насърчава разпуснатостта на нравите" в община Бургас.

Тенденция към проява на негативни социални влияния на туризма (стойностите на отговорите са над 2.50 и са в жълтата зона) според оценката на местното население се наблюдава само в общини Созопол, Бургас и Варна. Необходимо е предприемането на мерки към ограничаване на тази тенденция. В останалите 2 общини населението е по-оптимистично и не регистрира понастоящем проявата на социални негативни влияния (Фиг.4).

При почти всички негативни твърдения (8 от 9) най-висока степен на съгласие се наблюдава в подгрупата на морските общини. Налице е влияние както на вида развиван туризъм, така и на степента и етапа

на туристическо развитие върху отношението на респондентите към социалните влияния на туризма като цяло.

Разликата между средните стойности при позитивните и негативните твърдения е значителна - 1.31. Стандартните отклонения при всички въпроси са под 0.5, което говори за консистентност на отговорите на анкетиранияте. Най-голяма разлика между позитивните и негативните твърдения се наблюдава при община Приморско, а най-малка - при община Бургас (Фиг.4).

По отношение на социално-икономическите фактори, оказващи въздействие върху разпределението на отговорите на 19-те твърдения в тази група може да се каже, че съществена роля играят само 2 фактора – заетостта на населението в туризма (изцяло при 13 въпроса и донякъде при още 5) и професионалната структура на анкетиранияте (при 10 въпроса изцяло и донякъде при още 4). Възрастовата структура оказва влияние върху 2 от въпросите изцяло, а частично – при 4, продължителността на живеене в общината оказва частично влияние при 3 въпроса, наличието на член от семейството, работещ в туризма оказва изцяло влияние само върху отговорите на 1 въпрос и частично – върху 3, а образователната структура – изцяло при 1 и частично – при още един. Само половата структура е без съществено значение.

Оценка на управлението на туризма

Отношението на местното население към съвременните методи и перспективите за управлението на туризма в избраните 7 общини се определя на базата на отговорите на анкетиранияте на няколко групи позитивни и негативни въпроси и твърдения. Анализът на техните отговори разкрива следните зависимости и закономерности:

Планински общини

Отношението на местното население към управлението на развитието на туризма в двете общини клони към силно положително – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е 3.77 (зелена зона). Прави впечатление много високата стойност в община Самоков – 3.91, докато в община Смолян тя е сравнително пониска – 3.65. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 3.99) се наблюдава при твърдението "Селището ни следва да привлича повече туристи".

Степента на съгласие с негативните твърдения в тази група е също сравнително висока - 2.75 и се намира в жълтата зона. По-високата средна стойност е 2.94, регистрирана в Самоков, а в община Смолян тя е 2.80. Най-висока степен на съгласие с негативните твърдения от тази

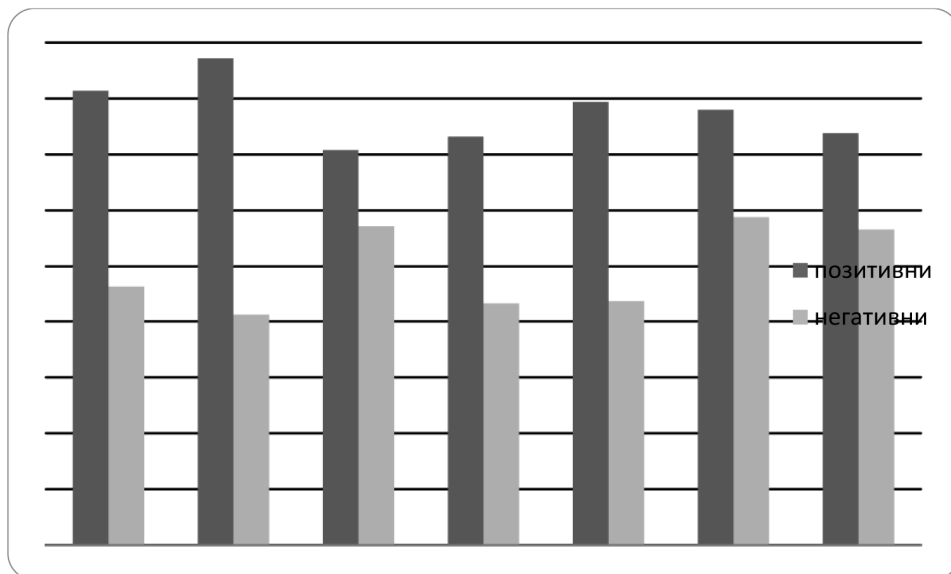
група (средна стойност 3.67) се наблюдава при твърдението "В селището липсват финансови средства за развитие на туризма".

Тенденция към проява на негативно или некомпетентно управление на туризма (стойностите на отговорите са над 2.50 и са в жълтата зона) според мнението на местното население се наблюдават и в двете общини. Необходимо е предприемането на мерки към ограничаване на тази тенденция.

Прави впечатление фактът, че както при позитивните, така и при негативните твърдения от тази група въпроси не може да се проследи някаква тенденция за наблюдавани най-високи и най-ниски средни стойности. Това се дължи преди всичко на големите противоречия и на значителната разпръснатост в отговорите на респондентите, илюстрирани от значителните стойности на размаха и стандартните отклонения при повечето твърдения.

Разликата между средните стойности при позитивните и негативните твърдения е значителна - 1.02. Това също говори за наличие на значителен разнобой в мненията на анкетираните и за необходимостта от по-детайлни и задълбочени изследвания на управлението на туристическото развитие в дестинациите.

Фиг.5 Оценка на управлението на туризма – позитивни и негативни твърдения

Източник: авторът

По отношение на социално-икономическите фактори, оказващи въздействие върху разпределението на отговорите на 8-те твърдения в тази група, може да се каже, че съществена роля играят заетостта на населението в туризма (изцяло при 5 въпроса), както и професионалната структура на анкетираните (значение при 1 въпрос изцяло и до някъде при още 2). Наличието на член от семейството, работещ в туризма, е имало ограничено въздействие при разпределението на отговорите само при едно твърдение, а останалите фактори – половъзрастова, образователна структура, продължителност на живеене в общината са без съществено значение.

Отношението на местното население към управлението на развитието на туризма в 5-те общини клони към положително – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е доста висока 3.92. Най-голяма степен на съгласие се наблюдава в община Приморско - средна стойност 4.36. Най-ниска степен на съгласие с позитивните твърдения се наблюдава в община Добрич – средна стойност 3.54. Размахът между тези две стойности е 0.82, а стандартното отклонение е 0.33 (най-голямо при всички позитивни твърдения от всички групи въпроси). Това показва сравнително единодушие сред анкетираните, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло се управлява добре в тяхната община. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 3.99) се наблюдава при твърдението "Селището ни следва да привлича повече туристи". Силно положителна оценка на местното управление на туризма (стойностите на отговорите са над 3.50 и са в зелената зона) се наблюдава във всички 5 общини.

Морски общини

Отношението на местното население към управлението на развитието на туризма в 5-те общини клони към положително – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е доста висока 3.92. Най-голяма степен на съгласие се наблюдава в община Приморско - средна стойност 4.36. Най-ниска степен на съгласие с позитивните твърдения се наблюдава в община Добрич – средна стойност 3.54. Размахът между тези две стойности е 0.82, а стандартното отклонение е 0.33 (най-голямо при всички позитивни твърдения от всички групи въпроси). Това показва сравнително единодушие сред анкетираните, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло се управлява добре в тяхната община. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 3.99) се наблюдава при твърдението "Селището ни следва да привлича повече туристи". Силно положителна оценка на местното управление на туризма (стойностите на отговорите са над 3.50 и са в зелената зона) се наблюдава във всички 5 общини.

Степента на съгласие с негативните твърдения в тази група е сравнително ниска - 2.31. Най-високата средна стойност е 2.86, регистрирана в Добрич, а най-ниската 2.06 е наблюдавана в Приморско. Стандартното отклонение е толкова, колкото и при позитивните твърдения – 0.31. Най-висока степен на съгласие с негативните твърдения от тази група (средна стойност 3.67) се наблюдава при твърдението "В селището липсват финансови средства за развитие на туризма", а най-високата средна стойност изобщо - 4.44 е регистрирана в община Добрич за същото твърдение.

Тенденция към проява на негативно или некомпетентно управление на туризма (стойностите на отговорите са над 2.50 и са в жълтата зона) според мнението на местното население се наблюдават в община Добрич. Необходимо е предприемането на мерки към ограничаване на тази тенденция. В останалите 4 общини населението е по-оптимистично, те се разполагат в зелената зона и засега не са регистрирани проблеми във връзка с туризма с местните управленски органи на общинско ниво.

Прави впечатление фактът, че както при позитивните, така и при негативните твърдения от тази група въпроси не може да се проследи някаква тенденция за наблюдавани най-високи и най-ниски средни стойности в определени общини. Това се дължи преди всичко на големите противоречия и на значителната разпръснатост в отговорите на респондентите, илюстрирани от значителните стойности на размаха и стандартните отклонения при повечето твърдения. Не може да се твърди, че видът развиван туризъм влияе по някакъв определен начин върху отношението на респондентите към управлението на туристическото развитие като цяло.

Разликата между средните стойности при позитивните и негативните твърдения е значителна - 1.61. Стандартните отклонения при всички въпроси са около 0.4 и над него, достигащ до най-високата наблюдавана стойност за цялата анкета 0.60. Това говори за наличие на значителен разнобой в мненията на анкетираните и за необходимостта от по-детайлни и задълбочени изследвания на управлението на туристическото развитие в страната.

При оценката на управлението на туризма не може да се проследи дефинитивно влияние на степента и етапа на туристическо развитие на общините върху отговорите на респондентите. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения в тази група са дали сравнително развити в туристическо отношение общини (Приморско и Созопол). Що се отнася до най-слабата подкрепа за тези твърдения – община Добрич, тя попада в групата на общините със сравнително ниски стойности на туристическите показатели, но с изявена тенденция към

тяхното повишаване и се намира в етапа на развитие на туризма. Същото може да се каже и за подкрепата на негативните твърдения по отношение управлението на туризма – с най-ниска степен на съгласие е община Приморско, а с най-висока степен на съгласие – община Добрич.

Като цяло общините се намират в зелената зона както по отношение на позитивните, така и на негативните твърдения.

По отношение на социално-икономическите фактори, оказващи въздействие върху разпределението на отговорите на 7-те твърдения в тази група, може да се каже, че съществена роля играят заетостта на населението в туризма (изцяло при 5 въпроса), както и професионалната структура на анкетираните (значение при 1 въпрос изцяло и донякъде при още 2). Наличието на член от семейството, работещ в туризма, е имало ограничено въздействие при разпределението на отговорите само при едно твърдение, а останалите фактори – половъзрастова, образователна структура, продължителност на живеене в общината са без някакво съществено значение.

Роля и значение на профила на анкетираните за оценката на влиянията на туризма

Както беше казано по-горе, при проучването на оценките на местното население на различните влияния на туризма в разглежданите общини, в анкетната карта бяха включени въпроси, характеризиращи респондентите по отношение на тяхната половъзрастова, образователна, професионална структура, продължителността на живеене в общината, заетост на респондента или на член от семейството му в сферата на туризма. Това са основните социално-демографски характеристики, разглеждани в чуждестранната литература като фактори, влияещи върху отношението на местните жители към туристическото развитие.

Анализът на връзката на оценките на анкетираните по групи влияния с тези характеристики показва следното:

Позитивното общо отношение на анкетираните към туризма и туристическото развитие се влияе изключително силно от степента на тяхната заетост в сферата на туризма – пряко заети, допълнително заети и заети в друга сфера. В почти всички общини позитивната оценка нараства с увеличаване на степента на заетост в туризма. На второ място по значение е професионалната структура на респондентите – дали са учащи, работещи, безработни и пенсионери. Като цяло по-негативно настроени към туризма са пенсионерите, докато останалите професионални групи имат силно положителна нагласа. При отделни единични въпроси влияние са оказали образователната структура и

продължителността на живеене в общината, но то е силно ограничено и не може да бъде взимано под внимание. Половъзрастовата структура и наличието на член от семейството в туристическия бизнес не оказват въздействие върху оценките в тази група влияния.

Негативното общо отношение към туризма и туристическото развитие се влияе силно от същите характеристики – заетост на респондентите в туризма и неговата професионална структура изобщо. Наблюдава се обратната тенденция - в почти всички общини негативното отношение нараства с намаляване на степента на заетост в туризма. По отношение на професионалната структура освен пенсионерите, в някои общини и учащите показват засилено негативно отношение към туризма, докато работещите и безработните са положително настроени. Образователната структура е оказала влияние при оценките в ограничен брой общини – главно в Созопол и Приморско, като това влияние не е еднозначно. Като цяло с увеличаване степента на образование се намалява негативното отношение към туризма. В редки случаи респондентите с начално и основно образование имат по-силно изразен негативизъм. Известно влияние (само при един въпрос) има показателят наличие на член от семейството в туристическия бизнес, докато половъзрастовата структура не оказва въздействие върху оценките в тази група влияния.

Оценката на позитивните икономически влияния на туризма в разглежданите общини се влияе от най-много на брой социално-демографски характеристики, което на свой ред е довело до крайно разнопосочните мнения в отделните общини. С най-силно изразено влияние са заетостта на респондентите в сферата на туризма, професионалната и образователна структура, както и продължителността на живеене в общината. Посоките на въздействие на тези характеристики са различни и затова не може да се направи обобщение, напр. при някои въпроси наскоро заселилите се в общината са най-позитивни към икономическите ползи от туризма, но при други въпроси те са по-скоро негативни. До известна степен положителна роля играе и наличието на член от семейството в туристическия бизнес, докато половъзрастовата структура не оказва въздействие върху оценките в тази група влияния.

За разлика от положителните икономически влияния, при негативните се наблюдава много по-голямо единство в оценките на населението и това проличава от силно стеснения брой социално-демографски характеристики, въздействащи върху разпределението на отговорите на респондентите. Преобладаващо е значението на степента на заетост в туризма и професионалната структура на анкетираните, като най-силно негативни са заетите в други сфери, пенсионерите и в отделни

случаи учащите. Само при едно твърдение възрастовата структура е оказала влияние върху оценката в половината общини.

При позитивните физически влияния разпределението на отговорите на респондентите също се определя преди всичко от степента на заетостта им в туристическия бизнес и на второ място – от професионалната им структура. Най-изразено позитивно отношение имат заетите в туризма – пряко и непряко и работещите. Половата структура, продължителността на живеене в общината и наличието на член от семейството в туристическия бизнес не оказват влияние върху тези оценки.

Оценките на респондентите на негативните физически влияния на туризма се диференцират единствено от степента на тяхната заетост в сферата на туризма – заетите извън туризма са склонни към по-силно изразено негативно отношение отколкото заетите в него. Тук професионалната структура има много по-малка роля - при 3 от 6 въпроса и то в ограничен брой общини. В единични случаи образователната, половъзрастната структура и наличието на член от семейството в туристическия бизнес също са предопределили в известна степен разпределението на отговорите на респондентите. Абсолютно никаква роля в случая не играе продължителността на живеене в общината.

Оценката на местното население на позитивните социални влияния на туризма също се диференцира преди всичко според степента на тяхната заетост в туризма и на второ място според тяхната професионална структура. Като цяло заетите в туризма, работещите и безработните показват най-силна позитивна нагласа по отношение на тези влияния. В отделни случаи възрастовата структура също е оказала въздействие, главно в двете крайни възрастови групи – на най-младите и на най-възрастните, а само при един въпрос в част от общините влияние са оказали образователната структура и продължителността на живеене в общината (Созопол, Добрич и Смолян).

При оценката към негативните социални влияния на туризма, както и при икономическите е налице по-голямо единство в отговорите на респондентите и по-малко влияние от страна на социално-демографските характеристики. И тук най-голямо значение имат заетостта на анкетираните в туристическия бизнес и тяхната професионална структура. Най-изразено негативно отношение имат заетите извън сферата на туризма, а така също пенсионерите и учащите. В отделни случаи (2 въпроса и 2 общини – Созопол и Добрич) въздействие върху разпределението на отговорите е имала и продължителността на живеене в общината, като с по-негативна нагласа са били дългогодишните постоянни жители. Останалите характеристики като половъзрастна, образователна структура и наличие на член от се-

мейството в туристическия бизнес не играят никаква роля за диференциацията на това отношение. Заетостта на респондентите в сферата на туризма е причина за по-доброто познаване на неговите особености и негативните последици от туристическото развитие. Макар и рядко, се наблюдава завишена оценка на някои негативни социални влияния на туризма от страна на тази група анкетираните (увеличаване на алкохолизма, наркоманията, престъпността и пр.). Останалата част от местното население не е склонно да свързва туристическото развитие с подобни негативни социални последици и още повече да го възприема като техен причинител.

Положителната оценка на респондентите за управлението на туризма в тяхната община е изключително единодушна. Диференцираща роля при отговорите играе единствено степента на заетост на анкетираните в сферата на туризма, като колкото по-висока е тя, толкова по-позитивна е тяхната оценка. Нито една от останалите характеристики не оказва влияние върху тези оценки.

Повече фактори оказват влияние върху разпределението на оценките на анкетираните във връзка с негативните твърдения относно управлението на туризма. И тук най-голяма диференцираща роля има заетостта на респондентите в сферата на туризма, а на второ място е професионалната им структура. Само при един въпрос и то в ограничен брой общини известно влияние оказва и наличието на член от семейството в туристическия бизнес.

В резултат на извършения анализ могат да бъдат направени следните по-важни изводи:

- Най-голяма диференцираща роля за оценките на анкетираните за различните влияния на туризма играе степента на тяхната заетост в сферата на туризма – при всички групи влияния, следвана от професионалната им структура;
- Най-малка роля за оценките на респондентите има половата им принадлежност – само в 1 от 10-те групи, следвана от продължителността на живеене в общината – в 4 от 10 групи;
- Образователната, възрастовата структура и наличието на член от семейството, зает в сферата на туризма заемат междинно положение по отношение тяхното влияние върху диференциацията на оценките на анкетираните – в 8 до 6 от 10 групи влияния;
- При позитивните влияния оценките на респондентите се влияят средно от 4-5 социално-демографски характеристики или фактора, което не е никак малко (от общо 7). Това говори за сравнително големи различия във възприемането на позитивните влияния на туризма и е причина за голямото разнообразие и разнопосочност в оценките им. Изключение прави

само групата на позитивните твърдения за управлението на туризма, където само един фактор е бил от решаващо значение.

- При негативните влияния оценките на респондентите се влияят от много по-малко на брой социално-демографски (вътрешни) фактори, отколкото при позитивните влияния – от 2 до 3. Това говори за по-добро познаване и възприемане на негативните влияния на туризма от страна на местните жители за сметка на позитивните. Изключение правят физическите негативни влияния на туризма и общото негативно отношение към туризма и туристическото развитие, където 5-6 вътрешни фактора са изиграли роля за разпределянето на оценките.

В резултат на обобщаване на горните резултати беше потвърдено въздействието на следните социално-демографски фактори в условията на общественно-икономическото и туристическо развитие в България:

- Дългогодишните жители на туристическите дестинации са по-добре запознати и с позитивните и с негативните влияния на туризма.
- Заетите в туризма (пряка или допълнителна заетост) са по-положително настроени към туризма в сравнение с другите групи в общността домакин.
- Незаетите в туризма са по-предпазливи в оценките си в сравнение със заетите в него.
- Икономическата зависимост от туризма е свързана с по-положително отношение към него.
- Близкият контакт с туристите не се свързва с изявено само положително или само негативно отношение към туризма.
- По-възрастните жители са по-малко позитивно настроени към туризма.
- Няма определена връзка между оценките на влиянията на туризма и възрастта, пола или образованието на местното население.
- Тези от местните жители, които са родени в дестинацията, са по-положително настроени към туризма от новодошлите.
- Ако местните жители предвиждат блестящо бъдеще за своя град, те подкрепят туризма в по-голяма степен.

Познанията в областта на туризма и познаването на туристическия бизнес водят до положително отношение към туризма и подкрепа на туристическото развитие, но подпомагат също така осъзнаването на неговите негативни влияния.

Основни резултати и заключение

Общото отношение на местното население на избраните 7 общини към развитието на туризма и туристите е положително – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения е 3.81 (зелена зона). Налице е сравнително единодушие сред анкетиранияте, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло е едно положително явление и е добър за тяхната община, но са по-резервирани в отношението си към туристите като свои гости. Тревожен е фактът, че и степента на съгласие с негативните твърдения в тази група е сравнително висок. При средна стойност 2.97 тук се наблюдават много по-големи колебания в отговорите на респондентите. В 6 от 7-те разглеждани общини средните стойности на негативните твърдения са в жълтата зона (2.50-3.50), което показва наличието на известна негативна тенденция в отношението на местното население към туризма, изразена най-вече чрез комерсиализацията на неговите възгледи и наченките на известно вътрешно напрежение сред отделните групи от населението.

Разликата между средните стойности при позитивните и негативните твърдения е 0.84 в полза на позитивните. Стандартните отклонения при всички въпроси са под 0.5, което говори за консистентност и достоверност на отговорите на анкетиранияте.

Оценката на местното население на икономическите влияния на туризма в избраните 7 общини клони към общо взето положително – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е 3.57 и се намира в долната част на зелената зона. Това показва сравнително единодушие сред анкетиранияте, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло допринася за икономическото развитие в тяхната община, но са по-резервирани в оценката, която дават на приноса на туристическото развитие към техните лични доходи. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 4.19) се наблюдава при твърдението "Туризмът допринася за увеличаване приходите на общината".

Тревожен е фактът, че и степента на съгласие с негативните твърдения в тази група е сравнително висока или най-малкото е по-висока от средната аритметична стойност 3.00. При средна стойност 3.39 (жълта зона) тук се наблюдават много по-големи колебания в отговорите на респондентите. Най-висока степен на съгласие с негативните твърдения от тази група (средна стойност 3.85) се наблюдава при твърдението "Туризмът повишава цените на земите и имотите в общината".

Разликата между средните стойности при позитивните и негативните твърдения е 0.18. Стандартните отклонения при всички въпроси са

под 0.5, с изключение на въпрос № 3, касаещ приноса на туризма към личните доходи на респондентите, което говори за консистентност и достоверност на отговорите на анкетиранияте.

Оценката на местното население на физическите влияния на туризма в избраните 7 общини също клони към общо взето положително – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е 3.51 (незначително по-ниска от средната стойност на степента на съгласие с позитивните икономически влияния 3.57). Това показва сравнително единодушие сред анкетиранияте, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло влияе благоприятно върху природната околна среда в тяхната община. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 3.81) се наблюдава при твърдението "Туризмът подобрява външния вид на околността".

Степента на съгласие с негативните твърдения в тази група е сравнително ниска – 2.61 и заема междинно положение между останалите два вида влияния на туризма. Тук също се наблюдават доста по-големи колебания в отговорите на респондентите. Най-висока степен на съгласие с негативните твърдения от тази група (средна стойност 2.96) се наблюдава при твърдението "Туризмът увеличава замърсяването в селището".

Разликата между средните стойности при позитивните и негативните твърдения е 0.90. Стандартните отклонения при всички въпроси са около 0.5, като при негативните твърдения достигат до 0.56. Това говори за наличие на известен разнотой в мненията на анкетиранияте и за необходимостта от по-детайлни и задълбочени изследвания на негативните физически влияния изобщо.

Оценката на местното население за социалните влияния на туризма в избраните 7 общини е силно положителна – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е най-висока и е в зелената зона - 3.83 (по-висока от средната стойност на степента на съгласие с позитивните икономически и физически влияния). Това показва сравнително единодушие сред анкетиранияте, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло влияе благоприятно върху развитието на обществото и културата в тяхната община. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 4.01) се наблюдава при твърдението "Туризмът допринася за опознаването и разбирането на други хора и обичай".

Степента на съгласие с негативните твърдения в тази група е сравнително ниска – 2.45, но тук се наблюдават много по-големи колебания в отговорите на респондентите. Най-висока степен на съгласие с нега-

тивните твърдения от тази група (средна стойност 2.45) се наблюдава при твърдението "Туризмът увеличава местната престъпност".

Разликата между средните стойности при позитивните и негативните твърдения е значителна - 1.38. Стандартните отклонения при всички въпроси са под 0.5, което говори за консистентност и достоверност на отговорите на анкетираниите.

Отношението на местното население към управлението на развитието на туризма в 7-те общини клони към положително – средната стойност на степента на съгласие с позитивните твърдения в тази група е 3.88. Резултатите показват сравнително единодушие сред анкетираните, които са съгласни в по-голяма степен с факта, че туризмът като цяло се управлява добре в тяхната община. Най-висока степен на съгласие с позитивните твърдения от тази група (средна стойност 3.99) се наблюдава при твърдението "Селището ни следва да привлича повече туристи".

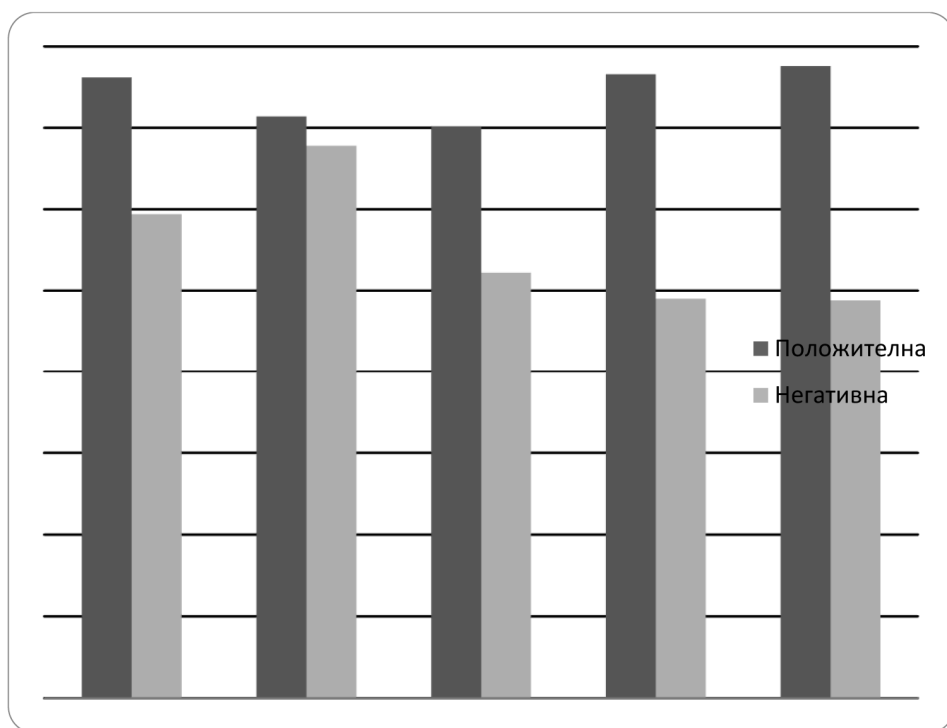
Степента на съгласие с негативните твърдения в тази група е сравнително ниска - 2.44. Тук също се наблюдават доста големи колебания в отговорите на респондентите. Най-висока степен на съгласие с негативните твърдения от тази група (средна стойност 3.67) се наблюдава при твърдението "В селището липсват финансови средства за развитие на туризма".

Разликата между средните стойности при позитивните и негативните твърдения е значителна - 1.44. Стандартните отклонения при всички въпроси са около 0.4 и над него, достигащ до най-високата наблюдавана стойност за цялата анкета 0.60. Това говори за наличие на значителен разнобой в мненията на анкетираните и за необходимостта от по-детайлни и задълбочени изследвания на управлението на туристическото развитие в страната.

В разглежданите 7 общини като цяло най-висока оценка на позитивните влияния се наблюдават в V, IV и I групи - управление на туризма (3.88), социални влияния (3.83) и общо отношение към туристическото развитие и туристите (3.81). Сравнително висока е и оценката на икономическите и физическите влияния на туризма (над 3.50). Всички оценявани пет групи попадат в зелената зона по отношение на позитивните си оценки, като на границата със жълтата зона са физическите влияния - 3.51, което означава необходимост от повишено внимание към техните проявления и конкретни последствия. За всички останали групи позитивните влияния се намират в зелената зона и като цяло с малки изключения (икономическите влияния) при тях не съществуват големи проблеми (Фиг.6)

При негативните влияния най-висока степен на съгласие се наблюдава при икономическите влияния - 3.39, а най-ниска - при управлението на туризма (2.44) и социалните влияния - 2.45, намиращи се в зелената зона, но и при тях се наблюдават отклонения, които могат да послужат за индикатори на зараждащи се или вече съществуващи проблеми от различно естество. Останалите 3 изследвани групи са в жълтата зона, като най-висока стойност на оценката на негативните влияния се наблюдава при икономическите, като тя е на границата с червената зона – 3.39.

Фиг. 6. Средна оценка на позитивните и негативните влияния на туризма в националните туристически курорти на България

Източник: авторът

Най-голямата разлика между позитивните и негативни влияния на туризма е при управлението на туризма, а най-малката - при икономическите влияния (Фиг.6). Сравнително ниските позитивни оценки и съответно сравнително високите негативни оценки на икономическите влияния на туризма са индикатор за необходимостта от допълнителни целенасочени проучвания особено на икономическите влияния на ту-

ризма с помощта на специализиран методически инструментариум – анализ на вложеното и полученото, мултипликатори на заетостта и доходите и пр. Особено важно е да се проследи на регионално равнище “изтичането” на туристическите доходи извън дестинацията. Това според нас е една от основните причини за слабо позитивните икономически влияния, тъй като в повечето развити в туристическо отношение общини, намиращи се в по-напреднал етап на туристическо развитие, се наблюдава навлизане на неместни предприемачи. От негативните по-голямо внимание заслужават повишаването на цените на стоките, имотите и земите вследствие развитието на туризма. Помалка е разликата при физическите влияния, но там се очертава необходимост от проучване, а впоследствие и на регулиране на такива негативни влияния на туризма като шум и замърсяване на околната среда. Положението при социалните влияния на туризма е най-успокоително за момента на проучването. Не трябва да се забравя обаче, че негативните социални влияния се проявяват и забелязват най-бавно, но в същото време имат значителен кумулативен ефект.

Използвана литература

- Алексова, Д. (2009) Устойчиво развитие на дестинациите чрез съчетаване на алтернативни видове туризъм. В: *Тенденции в развитието на съвременния туризъм. Сборник доклади от международна научна конференция*, Смолян, 15-17 октомври 2009 г. Пловдивски университет "Паисий Хилендарски" – филиал Смолян, Смолян, pp. 190-194. ISBN 9789549358414
- Анастасова Л. (1996) *Маркетингови изследвания в туризма*, Бургас
- Воденска М. (2001) Икономически, социални и природни влияния на туризма в България, София, Унив. Издателство „Св. Кл. Охридски“, 192 стр.
- Воденска М. (2005) Оценка на влиянията на туризма в България, София, Авангард прима, 375 стр.
- Воденска М. (2006) Туризмът и общество, София, Авангард прима, 247 стр.
- Димитров Б., Н. Янев (1990) Вероятности и статистика, София, Унив. издателство „Св. Кл. Охридски“
- Alexova, D. (2015) Responsible tourism for protection of the nature and the cultural heritage in Bulgaria. In: *European Tourist Forum “Come to Brancusi’s Homeland”*, Editura Academica Brancusi, 2015, ISBN 978-973-144-719-3